Bíró Béla

Svábparadoxon

VISSZHANG - LXI. évfolyam, 34. szám, 2017. augusztus 25.

Július 21-i számunkban Reményi József Tamás nyílt levelet intézett írótársaihoz, melyben határozottan bírálta a Kárpát-medencei Tehetséggondozó Nonprofit Kft. Előretolt Helyőrség Íróakadémiájának minden hasonló intézménnyel szembeni kivételezett helyzetét, és ezen keresztül a közreműködésre felkért írók cinikus hozzáállását: „Látom, nem is olyan lassan a pénzzel együtt egyre többen elfogadjátok majd, hogy a Tőletek elvett és egy bábukézben megnövelt összegeket, mindazt, amit a Ti kivéreztetett írószervezeteitektől, pályázó társaitoktól, kiadóitoktól, lapjaitoktól, Tőletek magatoktól zároltak, megcsapoltak, megvontak, immár megjuhászodva itt visszakaphatjátok” – írja Reményi, kérve a felkérteket, hogy személyükkel ne legalizálják a torz és aránytalan támogatást.

A *Népszava* július 29-i száma összeállítást közölt, amelyben Szőcs Géza, aki az *ÉS*-ben válasz nélkül hagyta Reményi levelét, a napilap megkeresésére általánosságban reagált, mondván, „a tehetséggondozó, vagy akadémia, vagy kft., bárhogyan nevezzük, azért szúrja sokak szemét, mert az uralkodó véleményformáló centrumok, kánongyártó műhelyek, megmondó monopóliumok érdekeit sérti”.

Vita kerekedett az *Élet és Irodalom*ban, melyben megszólalt Krusovszky Dénes (*A közép széle és vége*, 2017/32., aug. 11.) és Grecsó Krisztián (*Menekülő helyőrség,* 2017/33., aug. 18.). E heti számunkban Demény Péter, Fehér Renátó, Kőrössi P. József és Selyem Zsuzsa írását közöljük.

Közléseinkre felhívtuk Orbán János Dénes és Szőcs Géza figyelmét véleményük megírására kérve őket.

Erdélyi szemmel nézve meghökkentő az a vehemens kampány, amit a magyar sajtó egy részéből kivált a Migration Aid szándéka, hogy Magyarországon hivatalosan tartózkodó menekülteket – a magyar állam ugyanis gazdasági bevándorlókat nem fogad, illegális bevándorlók meg (mellesleg szerintem is indokoltan) nem létezhetnek – valahol a Balaton körül nyaraltatni szeretne.

Az országba telepítendő „idegenek” iránti ellenszenv a magyar történelem ismeretében látszatra érthető is lehetne. Néhány évtizeddel ezelőtt – az akkori *Népszabadság* hasábjain – még a kortárs magyar publicisztika egyik legkiválóbb képviselője, TGM is úgy vélte, hogy mi, magyarok tág keblünkre öleltük a kisebbségeket, befogadtuk őket, legyenek magyarok, és akkor szeretjük őket, de a kisebbségek végül szembefordultak velünk.

Szebenben a román állam paradox elnökének patronálásával nemrégen tartották az erdélyi szászok világtalálkozóját. Az elnök úr ünnepi beszédében büszkén emlegette az erdélyi szászok 900 éves történetét. Arról azonban egy szót sem ejtett, hogy ebből a kilencszáz évből több mint 500 a Magyar Királyságban telt, s a fennmaradó 500-ból is néhány száz a magyarok által dominált erélyi fejedelemség idejére esett, amikor a szászok maradéktalan függetlenséget (ma úgy mondanók: autonómiát) élveztek.

Az valóban igaz, hogy azok a szászok, akiknek Erdély sok-sok száz éves kulturális és gazdasági teljesítményt köszönhetett, 1848-ban, majd 1918-ban is ellenünk fordultak. A világtalálkozót követő magyar nyelvű internetes tudósításokat és kommenteket idehaza is a szászok árulásáról szóló ingerült narratívák kísérték.

De vajon a szászok árulását nem a mi árulásunk előzte meg? Az egységes magyar nemzetállam 1848-ban meghirdetett, majd a kiegyezés nyomán fokozatosan gyakorlatba is ültetett (javunkra szóljon, hogy csaknem maradéktalanul Franciaországból és Angliából importált) gyakorlata. Ki árult el kit? Vajon a szászok, akiknek a városait a magyar nacionalizmus elkezdte gőzerővel magyarosítani (ez Kolozsváron még a középkorban bekövetkezett), nem joggal érezhették úgy, hogy mi árultuk el őket? Olyan 800 esztendő után, melyben a szászok nem akármilyen teljesítményekkel járultak hozzá Erdély s implicite a magyar állam felvirágzásához. Nem akartak magyarrá válni, ahogyan mi sem szeretnénk, a román állam lojális polgárai gyanánt, románná nemesedni.

Nem volt igazuk?

A kérdés megválaszolásában egy nemrégen megjelent – látszólag pusztán helytörténeti jelentőségű – publikáció igazíthat el. Szále László és Bodrogi László *Vissszaszököttek* című kötetéről (Noran Libro, 2016) van szó.

Szále László a magyar kultúra egyik legempatikusabb személyisége. Gyakorlatilag összes könyve, de szerkesztői munkássága is a más nézőpontok, értékrendek, érzelmi világok iránti érdeklődésben, sőt megértésben gyökerezik. S képes volt a toleranciát és az empátiát az egyik legnehezebb terepen, a Magyar Köztársaságban, sőt az egykori SZDSZ-nek elkötelezett *Magyar Hírlap* véleményrovatának többé-kevésbé „hivatalból” elfogult szerkesztőjeként is következetesen működtetni.

Kötetei is így vagy úgy kisebbségekről, kitaszítottakról vagy a társadalom perifériáján tengődő emberekről szólnak: zsigeri demokratákról, cigányokról, jászokról, svábokról, folytathatnám. De szösszeneteit, riportjait, oral history-szerű vallomásgyűjteményeit sem önnön jóságától és nagyszerűségétől mélyen meghatva állítja össze és értékeli, mint oly sokan mások, hanem szinte öntudatlan és gyermeki jóságtól vezéreltetve.

És soha nem egymagában. Legtöbb könyvét társszerzőkkel jegyezte, vagy éppenséggel az interjúalanyok voltak a társszerzői. A rendszerváltás első tizenöt évének hírlapi cikkeiből tallózott kötetét, az *Elrajzolt demokrácia*t Kaján Tibor remek karikatúrái „festik” alá, illetve Szále „kommentálja” (ma azt mondanók: kommenteli) a karikatúrákat. Az összjáték tökéletes, a látvány és a szöveg kölcsönösen építi egymást. Az *Én Jászságom*at Korniss Péter gyönyörű fotói illusztrálják, s a legutóbbit, a *Visszaszökötte*ket is Bodrogi Lászlóval közösen hozza tető alá. Még azt is nehéz eldönteni, kinek mi a szerepe az egyrészt visszaemlékezésekből, másrészt helytörténeti, harmadrészt politika- és kisebbségtörténeti szövegrészekből remekbe konstruált dokumentumkötetben.

A kötet témája a kívülálló számára önmagában is meghökkentő. Visszaszökni egy svábnak Németországból? Nyugatról? Képtelenség, hiszen mindenki innen szeretett volna Nyugatra szökni. S mikor kiderül, hogy az 1946–47-es kitelepítettekről van szó, a kockázatos vállalkozás értelmességébe vetett kétségeink továbbra sem azonnal oszlanak el. Hiszen 1946–47-ben Magyarország is jobbára romokban hevert, és Hitler utolsó csatlósa gyanánt éppoly megbélyegzett országnak számított, mint Németország maga. De még ha Németország a háborút mélyebben szenvedte is meg, mint Magyarország, akkor sem életszerű, hogy egy anyanyelvéhez és kultúrájához ragaszkodó kisebbségi nem örül annak, hogy alkalma kínálkozik egy többségi társadalomból ősei államába visszatérni. Mintegy „intézményesen”.

Számunkra, erdélyi magyarok számára mindez annál is különösebb, mivel a mi szászaink (akik a románoktól – „magyarellenes árulásuk” fejében – végül is azt kapták jutalmul, amit mi büntetésül, azaz településeik elrománosítását, nyelvük és kultúrájuk visszaszorítását) a múlt század ’80-as, ’90-es éveiben anélkül hagyták el Romániát, hogy – amikor már hivatalosan lehetségessé vált is – bárki visszatelepedett volna. Egy-két kivétel persze itt is akadt. De „tömegesen” a világtalálkozóra is csak (a 900 év iránti) nosztalgiák hozták vissza őket, senki nemigen mutat hajlandóságot arra, hogy a Nagy Egyesülés 100 évfordulóját ünneplő román édenbe visszatérjen.

A Szále–Bodrogi-kötet visszaszökötteinek visszaemlékezéseiből aztán – ezek alkotják a kötet első *Elmentek*

– *visszatértek* című szövegtömbjét – kiderül, hogy a fő ok (a kemény munkával megteremtett egzisztenciához való ragaszkodáson túlmenően) az oly sokszor lejáratott s ezért manapság legtöbbször csak hamis pátosszal vagy pejoratív hangsúlyokkal emlegetett emberi érzés: a hazaszeretet. A „Hazádnak rendületlenül…"

Vallomások tucatjai bizonyítják, hogy a magyarországi svábok németként (német anyanyelvűként vagy német nemzetiségűként) is magyar állampolgároknak tekintették magukat. Az egyik vallomásból az is kiderül, hogy amikor a háború vége felé az SS-tiszt a 15 000 – Magyarországról német parancsra – besorozott SS-katonának feltette a kérdést, hogy kik jelentkeztek önként, alig néhányan emelték fel a kezüket. Amíg még lehetett, gyakorlatilag mindenki a magyar hadsereget választotta.

A magyarországi szülőföld és jelesül Szigetújfalu szeretete (hiszen a kötet, mint már utaltam rá, egyfajta történeti falumonográfia is, sőt formailag elsősorban az) többet nyomott a latban minden nagynémet eszménynél. Magyarán: a magyarországi svábság (a kötetből az is kiderül, hogy Szigetújfalu nem volt valamiféle sajátos sziget a „sváb tengerben") a szó legtisztább értelmében lojális volt a szülőföldjéhez és a magyar államhoz.

S ez az, ami miatt egy kisebbségi Bodrogi és Szále könyvét valódi izgalommal veheti kézbe. Mert a királyi Magyarország utódállamaiban ez a fajta belülről fakadó lojalitás sajnos nem természetes érzület, sőt mind kevésbé az. Valami effélét egykor még megpróbáltak ránk erőltetni, s bár bennünk lett is volna rá hajlandóság, államaink újra és újra lehetetlenné tettek csaknem minden spontán érzelmi azonosulást. Ma már igényt sem tartanak lojalitásunkra, beérik – suba alatt az európai intézmények által is ösztönzött – kiszolgáltatottságunk tudatosításával.

Hogy a sváboknak miért nem ez volt az alapvető léttapasztalatuk, a vallomásokból meglehetős világossággal kibontakozik. A 250–300 éve Magyarországra telepített svábok ugyanis szinte már háborítatlanul őrizhették, sőt alakíthatták nyelvüket és kultúrájukat. A magyar politikai elitnek egy ideig még Trianon után sem igen fordult meg a fejében, hogy román, szlovák, szerb mintára magyarokat telepítsen közéjük, azazhogy nyelvi-kulturális közösségeiket fellazítsa.

A kötetből egyértelműen kiderül, hogy az egész faluban – még a hitlerista propaganda évadján – sem akadhatott olyan sváb, akinek volksbundos nézetei vagy cselekedetei valamiféle kollektív bűnösség vádját „alapozhatták" volna meg. A Volksbund inkább egyfajta kulturális szövetségként működött. Igaz, Hitler beszédeit szertartásosan meghallgatták, de – egy-két kivételtől eltekintve – azok sem szédítették meg őket. Mint már említettem, amíg tehették, katonaként is a magyar hadsereget választották.

A magyarázat, amennyire egyszerű, a Trianon utáni történések fényében épp annyira valószínűtlen is. Akárcsak korábban az erdélyi szászok (akik még azt is megtehették, hogy az erdélyi fejedelmeket is csak szelektíve engedjék be városfalaik közé), a magyarországi svábok is a maguk szokásai szerint, a saját anyanyelvükön, többé-kevésbé zárt közösségekben élhették a maguk – többségi társadalomba szervesen integrálódó – életét. A szó szoros értelmében vett párhuzamos társadalmak gyanánt. Az erdélyi szászok egészen Ceaușescu általi kiárusításukig őrizhették az etnikai összetartozás és a nyelvi-kulturális másság tudatát. Helyzetüket (áttételesen erre is utaltam már) az is megkönnyítette némileg, hogy a magyar nacionalizmussal szemben már 1848-cal kezdődően az országrész eljövendő uraival, a románokkal váltak szolidárissá.

Szále és Bodrogi könyve (mely párhuzamosan német fordításban is megjelent) azért lehetne fontos eseménye nemcsak a magyar szellemi életnek, de (lehetőségeiben) a németnek is, mert a szó legnemesebb értelmében vett befogadásnak s az ezzel járó úgynevezett belső önrendelkezésnek a mai, közösségellenes individualizmus nézőpontjából szinte már valószínűtlen hatékonyságára világíthat rá. A *Vissszaszököttek* (akárcsak Niederhauser Emil, Tóth Ágnes és mások hasonló tárgyú írásai) azonban nemcsak számunkra, határon túli kisebbségiek és többségiek számára kínálhat fontos tanulságokat, hanem – úgy vélem – Európa s főként az unió vezető hatalma, Németország számára is.

Hogy a német politikai elit a migránskérdést nem gondolta következetesen végig (sőt gyanúm szerint egyáltalán), arra számos jel utal. Hiszen az emberi jogok, az emberi méltóság, az egyéni szabadság alapvető elveinek mond ellent, hogy egy „befogadott" népességet az integrációnak keresztelt asszimiláció révén nyelvüktől, az önigazgatás elemi formáitól s ezáltal szokásaiktól és értékrendjüktől igyekezzenek megfosztani. Arról a – diszkriminációmentesség elvének élesen ellentmondó, de szinte már nem is titkolt – célról nem is beszélve, hogy olcsó munkaerőként foglalkoztassák őket. Ez az eljárás még visszatetszőbb azoknak a valóságos menekülteknek az esetében, akiket csupán átmenetileg a háborús konfliktusok és az üldöztetés megszűnéséig, illetve a létfeltételek normalizálásáig – „pusztán emberiességi megfontolásokból" – fogadnának be. Legalábbis elvben.

Ez a gyakorlat a XIX–XX. század Amerikájában még működőképesnek bizonyult. Ma már számos jel szerint ott sem az. Hogy mennyire nem, az tejes mélységében csak akkor derülhet ki, ha az Amerikai Egyesült Államok a Kínával folytatott „vetélkedésbe" – amelyet Graham Allison Thuküdidész-csapdának nevezett (lásd a szerző *Destined for war* című könyvét) – belerokkan, azaz, ha megszűnnek azok a kohéziós erők, melyeket az egyes számú világhatalom polgárának öntudata és – a távlatilag fenntarthatatlan – életszínvonal egyelőre még megalapoz.

Németországnak és az uniónak el kell döntenie, mit is akar tulajdonképpen. Lojális, a német, svéd, dán, holland, francia állam szolgálatában álló, önmagukat a saját igényeik szerint szabadnak érző állampolgárokat vagy önmagukat idegennek – mert szokásaikban, nyelvhasználatukban, értékpreferenciáikban korlátozottnak – érző bérrabszolgákat? Második esetben a tényleges lojalitás lehetősége kizárható, sőt a nyugati szabadságideológia előbb-utóbb egyfajta, ma még gyakorlatilag lehetetlennek tűnő, de távlatilag nagyon is valószínű ellenállás, sőt lázadás kockázatát is felidézheti.

A magyarországi svábok példája az úgynevezett gazdasági bevándorlók perspektívájában sem csupán a többségi nyelv és kultúra elsajátításának és a szakképzettségnek az elnyerésében, azaz a beolvadásban, hanem a szó tulajdonképpeni értelmében vett integrációban, azaz a közösségi beilleszkedés, implicite valamiféle önkormányzatiság lehetőségében láttatja a tényleges megoldást. A XVIII. században Magyarországra települt „svábok" (hiszen mint a kötetből megtudhatjuk, meglehetősen heterogén, Németország legkülönbözőbb területeiről toborzott s egységes entitássá csak Magyarország területén összerázódott népességről volt szó) nemcsak ingyen földterületet kaptak, de néhány évig adómentességet is élvezhettek. És senkinek eszébe sem jutott (de az osztrák dominanciájú Monarchiában nem is nagyon juthatott) nyelvi-kulturális vonatkozásban is magyarrá tenni őket.

Az integráció számukra nem jelenthetett asszimilációt. A mai Európába bevándorló menekültek és munkavállalók számára csakis azt jelenthetne. A fennen hangoztatott integráció puszta eufemizmus, mely a többségi nyelv, szokásrend, világkép maradéktalan elfogadását, azaz a szakzsargonban teljesnek nevezett asszimiláció igényét hivatott elleplezni. A „párhuzamos társadalmak" fogalmának démonizálása mögött is mindenféle közösségi önrendelkezés elutasításának szándéka bújik meg.

Mára természetesen a magyarországi svábok is maradéktalanul beolvadtak. Ami korántsem pusztán Magyarországon múlott. Trianon után ugyanis szinte minden az asszimilációt segítette elő. Románia, Csehszlovákia, Jugoszlávia nagyszámú és jelentős részben méltánytalanul nekik ítélt magyar kisebbséget próbált alapvető jogaitól megfosztani. A Magyarországon rekedt jóval kisebb lélekszámú román, szlovák, szerb, horvát kisebbségiek joggal rettegtek attól, hogy őket még súlyosabb atrocitások érhetik. És nem érték. Csupán a többségi társadalom informális szférákban kimondott és kimondatlan (de a tabu által is súlyosbított) vádjait kellett „elviselniük". Arról nem is beszélve, hogy nekik jóval kevésbé volt vesztenivalójuk, mint a határon túli magyaroknak. Nekik soha nem is voltak autonóm intézményeik, jobbára a saját etnikai tömbjeiktől is távol estek. Az asszimiláció szinte már megkönnyebbülés lehetett a számukra.

A svábság esete merőben más volt. Az asszimiláció veszélye az ő esetükben még Trianon után sem merült fel. Igaz, a II. világháborút követő kitelepítések árnyékában és nyelvi-kulturális közösségeik fellazítása,

azaz a Felvidékről és Bácskából kiutasított magyarok, illetve a magyarországi nincstelenek betelepítése s a magyarosítás – a kötet egyik dokumentumában tételesen is szereplő – szándékának „gyakorlatba ültetése” nyomán számukra sem maradt más kiút, mint az az asszimiláció, melynek már az ő esetükben is megteremtődtek a feltételei (részleges vagy alapos magyarnyelv-ismeret, a többségi társadalom szokásrendjének ismerete, az otthonmaradás „adománya” miatti hála stb.).

A kötetben kevés szó esik róla (nem ez a téma), de az is nyilvánvaló, hogy az asszimilációs nyomás a koalíciós éveket követően a proletár internacionalizmus nevében teljesedhetett ki igazán. Nemcsak iskoláikat számolták fel, de arra is megbízható adatok vannak, hogy a sváb gyerekeknek nemcsak az iskolaudvaron vagy az oktatási intézmények bentlakásaiban, de még hazafelé menet, az utcán sem szabadott németül megszólalniuk. Az úgynevezett koalíciós idők gátlástalan svábellenességének dokumentumaiból a kötet is kínál némi ízelítőt.

S ezen a helyzeten a határon túli magyarokért következetesen kiálló Orbán-kormányok sem sokat változtattak. A magyar kisebbségpolitikát, akárcsak a románok, szlovákok, szerbek, ukránok a sajátjukat, a szocialista-liberális, majd a konzervatív magyar politikai elit képviselői is európai minta gyanánt aposztrofálták és aposztrofálják. S bizonyos értelemben az is. Angela Merkel, ha példát nem vehet is a magyar asszimilációs stratégiák „átláthatatlan” hatékonyságáról, kétségtelenül irigykedhet. S talán az is megfordulhatna a fejében, hogy vajon a kultúrák ma már Nyugaton is mind gyakrabban hangoztatott „összeférhetetlenségére” nem a „sváb típusú” közösségi integráció lehetne-e valamiféle gyógyír.

A *Visszaszököttek* konzekvenciáinak alaposabb végiggondolása a magyar nemzetstratégia újragondolására is távlatos impulzusokat kínálhatna. Olvastán fölmerülhetne a kérdés, hogy vajon az ún. párhuzamos társadalmak Orbán Viktor által fennen hangoztatott elutasítása mennyiben válhat az „idegenbe szakadt magyar nemzetrészek” javára. Ahogyan az a kérdés is, hogy a sommásan migránsok közé sorolt menekültek befogadásának nehezítése s a magyar idegenellenesség ebből fakadó vádja vajon nem a többségi magyarellenességek önigazolási törekvéseihez s ezzel a szórványosítás fokozódásához nyújthat-e nyomós érveket.

Azt persze nem várhatjuk el, hogy Magyarország kül- és belpolitikai döntéseiben a mi igényeinkhez igazodjék, de azt, hogy amúgy is meglehetősen nehéz helyzetünket, ha nem muszáj, ne nehezítse, azt igen. Annál is inkább, mert sorsunk a „kisebbségek” többségéért (a nőkért, a romákért, a zsidókért, a melegekért, a fogyatékkal élőkért és másokért) gyakorta patetikusan aggódó Európát – sajnos ismételnem kell – teljességgel hidegen hagyja.